

EMLÉKEZZÜNK

Bronzba álmódott magyar Golgota¹

„Arad pedig a magyar Golgota” – írta Turinból az agg Kossuth, s ez a szép metafora nagyon jellemző a 13 vértanú városára.

Az abszolutizmus éveitől csak otthonuk falai közt, szívükben gyászolhattak az aradiak. A közeli Világos mellett elvérzett szabadságharc, a vesztőhelyen kivégzett 13 honvédtábornok emléke mártíravárossá tette Aradot, s minden tiltás ellenére egyre erősödött a vágy: állítsanak méltó emléket a hősöknek.

A vértanúk kultuszának nyilvános ápolására a kiegyezés után nyílt meg a lehetőség. A lazinát Tiszti (Reiner) Lajos (1835–1911), az Alföld napilap szerkesztője indította el. Az 1867. július 16-ai lapszámában elsőként fogalmazta meg azt az igényt, hogy emlékoszlopot kellene állítani a vértanúknak.

Az ötlet berobbant a köztudatba, és a város tekintélyes polgárai rövidesen már a kivégzés helyének pontos felkutatását és megjelölését sürgették. Ugyanakkor megfogalmazták annak az igényt is, hogy valahol a belvárosban emléket állítsanak a mártiroknak.

Barabás Béla (1855–1934) jogász, volt országgyűlési képviselő, majd a Magyar Párt szenátora a bukaresti parlamentben 1929-ben megjelentetett *Emlékirataim* című könyvéből tudjuk, hogy édesapja, Barabás Péter volt az első, aki egy udvarán kiszáradt eperfát és egy keresztet vitetett ki Zsigmondházára, a kivégzés vélt helyére. Az ágakra ragasztott cédulákra írták fel a 13 vértanú nevét.

1871-ben a vértanúk emlékének ápolását felvállaló Aradi Honvédegyelet már emlékkövel helyettesítette a tizenhárom ágú eperfát. 1873-ban a Főtéren felállították Aradi Zsigmond (1833–1899) *Búsuló Arad* szobrát. Végül 1881-ben készült el a ma is helyén álló *obeliszk*.

Közben már egy belvárosi szoborcsoport felállítása is folyamatban volt, s szépen gyarapodott a leendő ereklyemúzeum anyaga. A három esemény szinte párhuzamosan haladt. Az 1867-ben megalakított szoborbizottságot Atzél Péter polgármester vezette, s tagjai közt olyan tekintélyes aradi polgárok voltak, mint Andrányi Károly, Chorin Ferenc, id. Bettelheim Vilmos, Némethy Károly, Tiszti Lajos.

Az első kérdőíves gyűjtés azonban nem vezetett eredményre, mert nagyon kevés pénz került a bizottság kasszájába. 1877-ben az átszervezett szoborbizottság a Kőlcsey Egyesület támogatásával országos pályázatot írt ki. A zsűri tagja volt többek között Pulszky Ferenc, a Nemzeti Múzeum igazgatója, Than Mór festőművész, Ybl Miklós és Steindl Imre építőművész.

A beküldött tizennégy pályamű közül *Huszár Adolf* (1842–1855) találták a legjobbnak, övé lett a 250 arany pályadíj. Huszár 1883-ban megkötötte a szerződést is, nekiveselkedett a munkának, elkészítette a makettet (eredetije az Aradi Múzeum raktárában hever), s 1855-ben már mintázta az első alakot, az *Ébredő szabadságot*, amikor váratlanul elhunyt. A folytatást egy akkor még igen fiatal, de néhány térszobrával már jó szakmai „névjegykártyával” rendelkező szobrászra, a 27 éves *Zala Györgyre* (1858–1937) bízta.

Polgári összefogással

Zala elképzelése eltért elődjétől, alaposan átdolgozta Huszár tervét. A főalaknak a divatos historikus ábrázolás szellemében magyaros jelleget adott (Hungária), és a mellékcsoportok (*Ébredő szabadság*, *Harckészség*, *Áldozatkészség*, *Haldokló harcos*) kompozícióján is változtatott.

¹ Elhangzott a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Bizottság IX. Honismereti Konferenciáján, Hagyközkovácsiban, 2003. szeptember 6-án. (Szerk.)

Schikedanz Albert (1846–1915) műépítésszel a Huszár-féle talapzatot módosította, a tábornokok domborműveinek elhelyezését is másként képzelte el, mint elődje. A fiatal szobrászművész jó értelemben vett makacsságára és szilárd művészi elképzeléseire mi sem jellemzőbb, mint az, hogy bár gróf Andrássy Gyula azt javasolta, hogy az Ébredő szabadság már önmagában is nagyon kifejező (a kompozíció díjat is nyert a brüsszeli emlékkiállításán), álljon itt meg a munkával, mégis megmúntázta a többi szoboralakot is.

Honnan sikerült egy ilyen monumentális mű felállításához elegendő pénzt szerezni?

A Szabadság-szobor költségeit az utolsó krajcárig a polgárság adta össze. A földbirtokosság, a politikai elit nem kötelezte el magát adományokkal. A kisemberek pénzéből (összesen 14 715 magánszemélytől) 55 694,73 forint gyűlt össze, amely kiegészült a kamatokkal és a város hozzájárulásával. A végösszeg csaknem 98 ezer forintra rúgott. Számos román lakos is adakozott. A kormány egyetlen forinttal sem járult hozzá a gyűjtéshez!

A szoboravatást a szabadságharc bukásának 50. évfordulójáról (1889) egy évvel el kellett halasztani, mert a nagy mű nem készült el.

A Szabadság-szobor ünnepélyes leleplezését 1890. október 6-án országos ünnepség keretében tartották meg Aradon. A számos meghívott közül megtisztelte az eseményt Munkácsy Mihály és neje, Komárom várának hőse, Klapka tábornok, Pulszky Ferenc, Zala György és még nagyon sok előkelő vendég. Itt voltak a még életben lévő egykori '48-as honvédek és a mártír tábornokok rokonai.

A minorita templomban tartott megemlékező gyászmise után a szobor leleplezésére sok ezer ember jelenlétében került sor a Szabadság téren. Zala György személyesen adta át a szobrot az ünnepség főszónokának, Salacz Gyula polgármesternek. A feljegyzések szerint 288 koszorút helyeztek el a talapzatra. A szoborbizottság emlékérmeket, illetve aranyérmeket nyújtott át a zsűritagoknak, illetve az emlékmű megőrkítésében közreműködő személyiségeknek. A díszes vendégsereg délután a Veszthelyen koszorúzott.

A szoborbizottság és a Kölcsey Egyesület gondozásában látott napvilágot Varga Ottó (1853–1917) aradi tanár az *Aradi vértanúk albuma* című értékes munkája. Egy másik jeles aradi tanár, Szöllőssy Károly *Az aradi 13 vértanú emlékoszlopjának leleplezése* címmel írt könyvet az eseményről. A helyi lapokon kívül a budapesti Vasárnap Újság is terjedelmes, képes riportban számolt be az Aradon történekről.

Nem véletlen, hogy a vidéki városok között Arad volt az első, amely méltó emléket állított a vértanúknak. Az aradi Golgota mély nyomokat hagyott a város lakosságában, és ez volt itt a polgári összefogás legfőbb kovátsza. Az obeliszk, majd a szobor után az 1893-ban megnyitott ereklyegyűjtemény azt sugallta, hogy a szabadságot ideig-óráig vérbe lehet fojtani, a szabadságvágyat azonban nem lehet hatalmi szóval, vagy terrorral kioltni a szívekből.

Az európai értéket képviselő szoborcsoport csak rövid ideig lehetett a város ékessége. A jó két évtized alatt azonban nagyon sokan megcsodálták, s elismeréssel szóltak kvalitásairól.

A szobor száműzetése

A román katonaság 1919. május 17-én vonult be Aradra. Az új városvezetés már a hatalomátvétel és a közigazgatás átszervezésének kezdeti szakaszában sürgette a Szabadság-, valamint az 1909-ben felállított Kossuth szobor eltávolítását. Barabás Béla Emlékiratainak tanúsága szerint az országhatárok kijelölése még nem történt meg, de Romul Veliciu prefektus a polgármesteri hivatalhoz küldött átiratában már kifejtette, hogy az immár „Romániához tartozó” Aradon a szobroknak nincs helyük.

A Szabadság-szobor regénybe illő, XX. századi kálváriájának ez volt a nyitánya. A lebontás megakadályozásához kevésnek bizonyult a román parlament szenátorának, Barabás Bélának és a hozzá csatlakozó értelmiségieknek az erőfeszítése. Aradon a múlt elfeledtetésében ritka keménységgel és következetességgel jártak el a helyi vezetők. A hatalom fedezéke mögött az atrocitások is felerősödtek.

Pár év alatt eltűntették az utcákról, terekről nemcsak a forradalom és szabadságharc, hanem a kulturális vonatkozású emléktáblákat és szobrokat is. Miután a Kossuth-szobor mellékalkalait „ismeretlen személyek” 1922 decemberében ledöntötték, magas deszkakerítéssel vették körül mindkét remekművet.

A városvezetés 1925-ben szabad kezet kapott a szobrok eltávolítására. A Brătianu kormány 1925. május 30-i ülésén határozatot hozott (1515/925 szám) lebontásukról. Vignali Rafaello nagyváradi szobrász irányította a Szabadság tér szobortalánítását, és 1925 júniusában a munkát el is végezték. Az aradi magyarság a tisztas távolból megrendülten, könnyeit visszafojtva követte a sátorponyvával leborított ökrösszekereken elvontatott bronzalakokat.

A belügyminisztériumi rendelet tárolásukra a Kultúrpalota raktárát irányozta elő, de itt a hatalmas szobrot nem tudták elhelyezni, és végül csak a bronzplakettek kerültek ide. A szoboralakokat a víztorony melletti volt lovardában helyezték el. (Idekerült a Kossuth-szobor is.) Diákéveimben gyakran bekukucsáltunk az ajtó résein, hogy láthassuk a titokzatos szobrot, amelyről minden október elején sok szó esett az iskolában és a családban. Növelte a misztikumot a ponyvatakaró alatt körvonalazódó alakzat.

A két világháború közötti években időnként felvetődött mindkét monumentális alkotás kiadatásának lehetősége, és a háború után is jó ideig tabu volt a szoborügy, annak ellenére, hogy 1949-ben magas rangú magyar küldöttség vett részt Aradon az október 6-i jubileumi megemlékezésen.

1956-ban kevesen múltott, hogy nem került vissza helyére a szobor. A nagy remények éve volt ez, a sztálinizmus sötétsége után. Kelet-Európa felől az enyhülés fuvallatai érkeztek. Rövid ideig úgy tűnt, talán félelem nélkül, nyíltan ápolhatjuk emlékeinket.

Futótűzként terjedt el a hír, hogy visszaállítják a Vértanúk szobrát. Az előkészületekről Messer Sándor írt riportot a Vörös Lobogó című napilapban (1956. október 21.). „A Szabadság-szobor visszaállítását az aradi tartományi múzeum kezdeményezte, élén Zala Bélával. (A Kultúrpalota igazgatója volt.) A felsőbb szervek kedvezően fogadták javaslataikat...” A cikkből az is kiderült, hogy elkészült a technikai dokumentáció, és hozzáálltak a terep előkészítéséhez az Avram Iancu (korábban Szabadság) téren.

Szemanúja volt az előkészületeknek Reusz György Budapesten élő mérnök, aki akkoriban szeszgyári főmérnökként tagja volt a városrendezési bizottságnak. Emlékei szerint a szobor visszaállítása egy átfogó intézkedéssorozat része volt és felvetődött egy Bálcescu szobor elhelyezésének gondolata is a Kultúrpalota előtt.

Farkas Károly építésztechnikus viszont részt vett a helyreállítási munkacsoportban. „Mi szállítottuk ki a szobrot a raktárból. Még sértetlen volt és minden gránitkocka meg volt számozva. Katonai felügyelettel, szigorú biztonsági intézkedések mellett dolgoztunk. Tilos volt fényképezni, lopva mégis készítettem néhány felvételt. A terepet ismét elkerítették, hogy a lakosság ne láthassa mi történik a palánkon belül. Kiderült az is, hogy a szobor lebontásakor az alapozás érintetlen maradt.”

Közben az aradi román értelmiségiek egy csoportja aláírásgyűjtést kezdeményezett a visszaállítás megakadályozására. Érvelésük a szabadságharc eseményeinek a román történetírás és tanítás szerinti értelmezéséből táplálkozott. A csaknem fél évszázaddal későbbi fenntartásoknak is ez a szemlélet a forrása.

A tiltakozás ellenére a szoborügy látszólag sínen volt. De ekkor közbeszólt a XX. század második felének egyik nagy európai kisugárzású eseménye, 1956 októbere. A magyar nemzet újabb szabadságharcának vérbefojtását és a szovjet tankokkal kiharcolt restaurációt követően a kelet-európai diktatúrák bekeményítettek. A szobor visszaállítása többé szóba se jöhetett. A XX. század történelme fura paradoxont szült: a szabadságharc méltó emlékének visszaállítását ugyanaz a nép tettekben megnyilvánuló szabadságvágya torpedózta meg.

Még felcsillant később egy halvány remény. A „prágai tavasz” idején 1968-ban Nicolae Ceaușescu találkozóra hívta a magyar értelmiségieket, de minden revendikatív jellegű javaslatot mereven elutasított. A Szabadság- és Kossuth-szobrot közben az elhanyagolt ÚTA térre vitték, majd amikor ott elkezdődött az építkezés, a várba szállították, ahol egy kazamata megközelíthetetlen sáncába helyezték el.

A diktatúra egyre keményebb éveiben a veszthelyi csöndes kegyelet lerovásához is erőteljes civil kurázsni kellett.

Új idők reményei, esélyei

Az 1989. decemberi fordulat után rövid ideig úgy tűnt, kedvező a politikai légkör. A diktátor bukását követően, az egymásratalálás és a kéznycútás heteiben azt hittük, eljött az évszázadok óta áhított megbékélés ideje. Visszaállíthatjuk az európai kultúrkincs becses alkotását.

A *Jelen* napilap hasábjain 1990 januárjában és februárjában Mózer István újságíró arról szóltatott meg aradi román és magyar értelmiségieket, hol állítják fel a vértanúk emléksobrát, és milyen egyetemes művészi értéket képvisel ez az alkotás. A hurráoptimizmus léggömbje hamar szétpukkadt. Viorel Rațiu polgármester és a civilekből álló küldöttség rövid látogatást tehetett ugyan a katonai objektumként szereplő várban, de meg se közelíthette azt a helyet, ahol a ponyvába csavart szobrot őrizték. A márciusi marosvásárhelyi események után pedig minden kísérlet meghiúsult.

Talán nem mellékes epizód: a szobrot övező súlyos kovácsoltvas kerítést az 1990-es évek derekán a színházi raktárból kihordták a víztorony előtti térre. Ami maradt belőle, azt a helyi Kelemen Lajos Műemlékvédő Bizottság saját pénzén szállította el és helyezte biztonságba.

Következett szobor ügyben zsenge demokráciánk néhány csöndes éve. A vágy azonban nem csitult, az újrafelállítás gondolata iskoláink és az egyházak elorzott vagyonának visszaadásával együtt minden politikai és közéleti fórumon megfogalmazódott. Érdekképviseleti szerveink, civil szervezetek szüntelenül keresték a megoldás lehetőségét.

A kérdés akkor került ismét a nagypolitika asztalára, amikor a Szabadság-szobor sorsa megjelent a román-magyar alapszerződés mellékajánlásában. Eközben Aradon és Bukarestben, sőt az anyaországban is a két nép közötti megbékélés egyik jelképes gesztusaként igyekeztek bevinni a köztudatba az aradi szoborügyet. Nem volt könnyű.

Az első lépést a műemlék kiszabadítása jelentette. Erre nem is annyira a politikai légkör, mint Valeriu Stoica és Dávid Ibolya akkori igazságügy-miniszterek közötti jó munkakapcsolat járult hozzá. Mindketten eljöhtek Aradra, bejutottak a várba és megnézték azt, ami civil ember számára 40 évig lehetetlen volt. Az volt az elképzelés, hogy Arad városa egy megbékélési szoborparkban állítja fel az emlékművet. Már ez az ötlet is sok ellenérzést szült, nem is említve Zala remekművének kiszabadítását, mely sokáig heves indulatokat váltott ki a városi tanács többségében. A nagy példányszámú helyi *Adevărul* napilap hasábjain a vehemensen ellenzők ugyanazokat az érveket sorolták fel, mint nyolcvan évvel ezelőti elődjeik: a mi hőseink a románság gyilkosai, a szobor a román kisebbséget elnyomó Nagymagyarország jelképe.

Európa felől azonban más szelek fújtak. A nagypolitikai érdekek a közeledést kívánták.

Szabaddon, de rácsok mögött

1999 szeptemberében a városi tanácsban döntést hoztak a szobor kiszállításáról és ideiglenes elhelyezéséről. Október 1-jén rendkívül titokban és gondos előkészítést követően a Szabadság-szobrot pár óra alatt kiszállították a várból és elhelyezték a minorita templom udvarában. Már alkonyodott, amikor az utolsó transzportban érkező Hungáriát a daruval leemelték a teherautóról.

Még a délutáni órákban megindult az aradiak zarándokútja. Élőben aligha láthatta valaki addig a város büszkeségét. Idős emberek könnyezve simogatták az Ébredő szabadságot, az Áldozatkészséget, a többi bronzfigurát. Megérkezett Magyarországról Dávid Ibolya miniszter asszony is, aki nem is leplezte meghatódottságát. Oroszlánrésze volt a sikerben. A Duna TV helyi tudósító csoportjának jóvoltából már az esti híradóban az egész Kárpát-medence magyarsága megtudhatta a kedvező hírt.

Az öröm mámorában kevesen foglalkoztak azzal, hogy friss keletű, még oxidálatlan „hiányok” mutatkoztak a szoborcsoport alakjain.

Az események ezután lelassultak. A felállítás ellenzői közül már sokan úgy gondolták, a szobor új, életfogytiglan tartó fogsága a minorita udvar biztonsági vasráccsal elkerített sarkalész.

Aztán a politikai helyzet ismét úgy hozta, hogy a kormánypártnak szüksége volt a magyarság hosszú távú támogatására. Megszületett a paktum a szociáldemokrata párt és az RMDSZ között. És ennek egyik pontja az aradi szobor újrafelállítása. Ezáltal halkabbak voltak az ellenérvek, a szélsőséges hangnemű sajtó is csak elvétve és gyönggön engedte ki fullánkjait. A „humanista párt” aradi szervezetének májusi ellentüntetése teljes érdektelenségbe fulladt. Az aradiakat már nem lehetett tömegesen megetetni a nacionalista maszlaggal. Három

év alatt tízezrek zárandokoltak el a szoborhoz, s akik a szélsőséges propaganda eszközei voltak, maguk is rádöbbenhettek, nem román ellenes, hanem Habsburg-ellenes cézzal készül a szobor. Művészi értékeit pedig a jóízű ember aligha tagadhatta.

Egyre erősödtek a hangok: ez a műalkotás meghatványozná Arad idegenforgalmi vonzerjét, emelné a szobrokban szegényes város értékét.

A Szabadság-szobor feltámadása

A városi önkormányzat a szobor felállításának három lehetséges változatából 2002 őszén a Tüzoltó teret hagyta jóvá, és 2 milliárd lejt utalt ki a tér rendezésére. Az új helyszín kialakításával és a teljes munkálat irányításával pályázat útján Sándor István műépítésszt bízta meg. A várból utólag kiszállított talapzati gránittömbök restaurálására Kocsis Rudolf szobrászművészt kérték fel. A bronzalakzatok restaurálását fiatal kolozsvári művészcsoport vállalta fel Kolozsi Tibor vezetésével: Pokorny Attila, Szilágyi László és Starmüller Géza.

Az RMDSZ helyi szervezete a hagyományok szellemében megalakította a Szobor Egyesületet, amelynek elnöke Király András lett. Egy nagyszabású ünnepség keretében különböző címletű téglajegyeket bocsátottak ki. Az aradiak áldozatkészségét mutatja, hogy a hatezer téglajegy 40 százaléka július folyamán gazdára talált, s a szükséges ólomennyiség közadakozásból gyűlt össze. A talapzat több tornás gránittömbjének kiszállítási költségeit felvállalta Böszörményi Zoltán, a kultúrátámogató gyáriparos. De sok aradi kisember rész munkájára, önzetlen segítségére is szükség volt. Fél év alatt számos kulturális rendezvény bevételét ajánlották fel a szobor munkálataira.

Az anyaország több megyéjében is gyűjtés indult az aradi Szabadság-szobor felállítási költségeire.

A restaurálás szakaszában szakmai konzulensként segédkezett Szentkirályi Miklós, a Magyar Restaurátorok Egyesületének elnöke és kollégája, Osgyáni Vilmos szobrászművész. A restaurátorok, építésszek erőfeszítése heroikus volt, más körülmények között legalább két esztendő kellett volna egy ilyen hatalmas munkálathoz. Most a szakembereknek alig hét hónap állt a rendelkezésükre. A tapasztalathiánnyal is meg kellett küzdeniük. Az utóbbi nyolc évtizedben Erdélyben ugyanis nem nyílt lehetőség szoborcsoport újrafelállítására.

A lélektani nyomást is el kellett viselniük. Augusztus derekán ugyanis egy bukaresti TV-adó vitaműsorában az egykori Ceaușescu dalnok, Adrian Păunescu és vendégei kiszivárogtatták a hírt, amelyről hivatalos átirat addig nem érkezett az aradi önkormányzathoz: Răzvan Theodorescu kultuszminiszter vezette műemlékbizottság megtiltotta a szoborcsoport újrafelállítását – esztétikai érvekre hivatkozva. A nevetséges indoklás szerint a szoborcsoport nem felel meg a köztéri emlékművek jelenkori városképbe való beillesztésével kapcsolatos felfogásnak.

A civilben művészettörténész, tehát Zala György alkotásának nyilvánvaló esztétikai értékeit ismerő politikusi kampány ízü, faramuci okfejtése nem csekély port vert itthon és a Kárpát-medencei magyarság körében.

Nem tűnt akadálynak maga Adrian Năstase miniszterelnök kijelentése sem, aki szintén helytelenítette az újrafelállítást, noha tudta, hogy ez alapfeltétele annak, hogy pártja élvezze a romániai magyarság érdekvédelmi szervezetének támogatását. A nagypolitika és az európai felzárkózás igénye ezúttal még diadalmaskodott a közelgő választások szélsőséges rétegeit megcélzó kampány ízü kijelentésén.

Pár napra rá kiöntötték az aradi Tüzoltó téren az emlékmű betonalapzatát, majd rövid idő alatt a talapzat ötödik szintje is a helyére került. Kolozsváron bronzba öntötték a hiányzó vagy sérült mintegy 30 szoborrészt, és kiszállították a múzeumból a tábornokok bronzplakettjeit. Ekkor azonban a szobor felállítás ellenzői bevetették a legerősebb tromfjukat. A törvényes keretek áthágásával Aradra küldték a nagyváradi területi építkezési felügyelőség embereit, akik aradi cinkosaikkal karöltve és Dan Ungureanu prefektus támogatását élvezve bevonták a kivitelező vállalat építkezési engedélyt, leállítva ezáltal a munkálatokat. Az indoklás nevetséges: a városrendezési tervben szoborcsoport szerepel, az engedélyben pedig emlékmű.

Néhány napig a teljes bizonytalanság uralkodott el minden szinten. Végleges leállításról van szó? A szoborleállítás késleltetéséről? A választók szélsőséges rétegei felé tett gesztusról?

Mindezt akár a kormányzópárttal kötött megállapodás felrúgása, Románia külföldi megítélését befolyásoló döntés árán is?

Mikor e sorokat írom Aradra várják egyeztető tárgyalásra a két koalíciós partner, az SZDP és az RMDSZ képviselőit. Ismét a nagypolitika kezében a döntés. Pedig 2003-at írunk és nem 1956-ot.

Nagyon remélem, valamennyien reméljük, kiknek becses ez a hányatott sorsú műemlék, hogy az elfogultságon felülkerekedik a józanság és az európai gondolkodás. Ennek eredményeként a hagyományos október 6-i megemlékezésen a korábban vidéki zsvbvasár képét mutató, megújult Tűzoltó téren ott állhat délcegen Zala György örökérvényű remekműve, a historikus szobrászat európai gyöngyszeme, az egyetemes szabadság jelképe.

Akkor nyugodt szívvel elmondhatjuk: ez jó mulatság, férfimunka volt.

Puskel Péter

Irodalom: Alföld. Arad. 1867. június 16. sz.; *dr. Barabás Béla:* Emlékirataim 1855–1929. Arad, 1929.; *dr. Kovách Géza:* Az emlékező város. Arad 1849–1999. Alma Mater Alapítvány. Arad, Wieser Tibor Alap. Arad, 1999.; *Puskel Péter:* A Szabadság és a Kossuth-szobor utóélete. Arad redivivus. Alma Mater Alapítvány. Wieser Tibor Alap. Arad, 1998.; *Puskel Péter:* Nyugati Jelen cikksorozat 1999–2003.

„Parasztkenyérből, vízzel, bor nélkül”

A hit szerepe a lágerélet elviselésében

Dr. Molnár Ambrus emlékének ajánlva

<i>Jóra megy minden, Ha Isten véliünk, Ő kézen fogva Vezet, míg élünk.</i>	<i>Jóra megy minden, Csak bízunk benne. Más menedékünk Ugyan mi lenne? (Id. Balog Sándor)</i>
--	---

A kárpátaljai magyarság XX. századi történelmének legmegrázóbb, legfájóbb időszaka a negyvenes, ötvenes évek. Háború, hadifogság, „három napi munka”, határmódosítás, kollektivizálás, kényszermunka...

Ha kiragadunk egy-egy gondolatot az e korról folytatott beszélgetésekből, hű képét kapjuk azoknak az éveknél. „Nem kívánom én azt az ellenségemnek se”; „Legalább egy levelet küldött volna”; „...Semmi se vót, elfújta a szél, és ott maradt”; „Kilenc nap hajtottak bennünket, mint a csordát”; „Nem vót kimélet semmi”; „Én legjobban felejteti akarnám...”; „Mindent elvittek, még az utolsó metszőollómat is!”; „Ha nem írod alá, még a széles vágányra”; „Úgy emlékszem, talán 38 napot vittek hajón Magadánból”; „Mindenféléképpen féltünk...”; „Ahogy a kasza a mezőn kaszál, úgy akarták kiirtani a magyarokat”.²

Kétségtelen, hogy e kor legtragikusabb kárpátaljai eseménye a magyar férfiak elhurcolása a hírhedt „három napi” munkára, amelyből évek lettek, sokuknak pedig mindörökre.

A katonai parancsnokság 1944. november 13-ai parancsa következtében több mint 40 ezer kárpátaljai magyart és svábót zártak lágerbe. Ukrajnai, belorusszai, kaukázusi és más munkatáborokban pusztult el az elhurcoltak 70 százaléka.³

A deportálásról, nemzetünk meggyalázásáról hallgatni kellett. A hivatalos vélemény szerint mindez nem létezett.

¹ *P. Panykó Mária:* Reggelt adott az Isten. A szenvedés éveit kárpátaljai népi elbeszélésekben. Debrecen, 1993. 9. old.

² *Zelei Miklós:* A kettézárt falu. Dokumentumregény. Ister, Bp., 2000. 147. old.

³ *Botlik József-Dupka György:* Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján. Bp.–Ungvár, 1991. 55. old.

A táborból küldött leveleket, az ott született verseket olvasva, a visszaemlékezéseket hallgatva a kései érdeklődő megdöbbenve és csodálattal tapasztalja: az ártatlanul szenvedő magyar férfiak kilátástalan helyzetükben is tántoríthatatlanul vallották: Erős várunk nekünk az Isten! Ez a hit adott erőt a megpróbáltatások elviseléséhez, a túléléshez, a láger utáni emberhez méltó, lelki torzulástól, bosszúvágytól mentes élethez.

Egy közösség – Beregújfalu – túlélőivel folytatott beszélgetés alapján, valamint a megjelent visszaemlékezések és a lágerköltészet fennmaradt darabjait olvasva próbáltam vizsgálni, hogyan viszonyultak Istenhez az igazságtalanul elhurcoltak, illetve milyen szerepe volt a hitnek a megmaradásban. Az 1944-es deportáltakon kívül idézek a hitük miatt elhurcolt papok visszaemlékezéseiből, leveleiből is.

Beregújfalu lélekszáma 1944-ben 1755 fő volt. A sztálinisták 1944. november 19-én 139 civilt deportáltak a faluból. 1945. július 4-én a helyhatóság által összeállított lista szerint 222 beregújfalu férfi (1885–1927 születésű) került katonai lágerbe. Az ártatlanul elhurcoltak közül tizenkilencen voltak 20 évesnél fiatalabbak, ketten pedig még a 18. életévüket sem töltötték be. Negyvenöt férfi veszett oda.⁴

1992 szeptemberében huszonheten még éltek Beregújfaluban, akik megjárták a sztálini lágeret. Gyűjtőmunkám során tizenkilenc túlélő visszaemlékezését jegyeztem le.

Az elsőként felkeresett Csete Balázzsal folytatott beszélgetéskor tünt fel a hit megtartó ereje: „Bízni kellett. Mer aki nem bízott Istenbe, nem hitte, mert sok ember azt mondta, ne törődj semmivel, úgysem megyünk haza, itt kell elpusztulni. Nem, mondom, az Isten megsegít még bennünket. Most szenvedni kell, mer a jót átéltük, most a rosszat kell átélnünk. Az Isten megsegít, hogy még hazakerülünk. Bízni kellett, hinni. Mer aki nem bízott, aki nem hitt, annak vége volt.”⁵

A mély istenhit, a zokszó nélküli türes megrendített, de egyedi esetnek, Csete Balázs korábban megismert lelki nagyságának, emberi kiválóságának, vallásosságának tekintettem. Ezután kerestem az ellenkező magatartást, de a tizenkilenc megkérdezett közül csupán egy akadt, aki hangtalanul bár, arckifejezésével, azzal, hogy nem válaszolt kérdéseimre, vádolta Istent igaztalan sorsukért.

Ugyanez a feltétel nélküli hit tapasztalható a lágerversetekben is. E XX. századi sajtáságos folklórműfajjal foglalkozva Küllös Imola megjegyzi, hogy „a lágerköltészet több mint egyharmada vallásos ihletésű”.⁶ Nem véletlen tehát, hogy a sztálini lágerben született verseket, leveleket, dalokat összegyűjtő kötetecske címe is: *Istenhez fohászokodva*. A versek szerzői – akár csak a beregújfaluiak – nem vádaskodnak, a bűnös keresése, rámutatása helyett Istent keresik. Elfogadják sorsuk ilyenén fordulását, bíznak Istenben, őt kérik, hozzá fohászokodnak: szánya meg szenvedésüket: „...Ezer fogoly küldi imáját az égbe, / hallgasd meg hát, Uram, kérésünket végre. / Könyörögve kérünk, segíts haza minket, / Bűneiben szenvedő fogoly népeidet.”⁷ „Térden állva kérjük az eget Urát, / Hozza meg számunkra a várt szabadulást.”⁸ „Hozzad fohászokodom, drága jó Istenem, / Segíts meg még egyszer innen hazatérnem.”⁹ „Dicsőítem istent, / Míndig és mindenkor: / Itt alant, s majd ott fent...”¹⁰

Id. Balog Sándor *Lágerből lágerbe* című könyvében is több helyütt találkozunk a hit feltétel nélküli jelenlétével a foglyok mindennapjaiban: „Itt hordozom keresztemet, / Húzó-vonom, ahogy lehet – / Mégis bízom: aki büntet, / Segít Isten még bennünket.”¹¹ „Simon Zsiga imádkozik. / Mi

⁴ Egyetlen bűnik magyarságunk volt. Emlékkönyv a sztálinizmus kárpátaljai áldozatairól (1944–1946). *Dupka György* közreadásában. Ungvár–Bp., 1993. 26. old.

⁵ P. Punykó Mária: i. m. 21. old.

⁶ Küllös Imola: Kisértő múlt. (A lágerversokról folklorista szemmel.) Hatodik Síp. 1993. Nyár, 28–32. old.

⁷ Istenhez fohászokodva. 1944. Szolyva. Verses levelek, imák a sztálini lágerből, szemelvények a hozzártatózó visszaemlékezéseiből. Összeállította, a jegyzeteket és az utószót, valamint a kronológiát írta: *Dupka György*. Második, bővített kiadás. Ungvár–Bp., é. n. 11. old.

⁸ Uo. 14. old.

⁹ Uo. 21. old.

¹⁰ Uo. 52. old.

¹¹ Id. Balog Sándor: *Lágerből lágerbe*. Ungvár–Bp., 1993. 21. old.

otthon volt, abban él itt.”¹² „Várjuk-várjuk a sorsunkat / Bizó hittel, reménységgel. – Mert Isten az igaz hívót / sosem felejtette meg el.”¹³

Egy lágerverset találtam csupán, az 1947-ben a tagili fogolytáborban születettet, mely a fohász mellett kimondja: „Ennyi tenger sok fájdalmat / meg nem érdemeltünk.”¹⁴ Az elembertelenedett körülmények között is rendszeresen imádkoztak, énekeltek. A zoltárok éneklése, az áhitat segített elviselni az elviselhetetlent.

Turda Mihály tekeházi lakos lágerből küldött levelében többek között ezt olvashatjuk: „...talán el hozzá a jó isten még azt is csak ő bene bizhatunk csak ő segíhet rajtunk ha erős hitel bizunk bene... meg van sok szép biztató énekünk amit magamba el énekelek így táplálom hitemet el csüggedésembe napról napra mindig várom mit hoz rám a holnap.”¹⁵

Nagy kincs volt a biblia, az imakönyv, a zoltár. Molnár Pál beregűjfalui túlélő visszaemlékezésében megemlíti: „a betegszobába vót velem egy Pógyor nevű ember... Vót neki egy imádságos könyve, egy zoltárja... Amikor már súlyos beteg vót, engemet ösmert, beszélgettünk együtt, azt mondta nekem: Fiam, erre a zoltárra vigyázz, amíg tudsz. Én a zoltárt pártfogásom alá vettem, használtam, olvastam.”¹⁶ „...ottan úgy vót, hogy több vallási felekezet vót, az egyik biblia véletlenül megmaradt. Így, ha megtudtuk, hogy ünnep van, má aztat megtartottuk, énekelünk is.”¹⁷

A beregűjfalui visszaemlékezők elhurcolásuk körülményeiről szólva is fontosnak tartanak kiemelni egy mozzanatot, ti. hogy úrvacsoraszítés után indultak útnak: „Akkor még úgy került a sor, hogy új borra áldozás vót itt a falunkba, hát még meg is áldoztunk, úrvacsorát vettünk. 8-9 óra tájba aztán elmentünk Nagyberegre.”¹⁸ „No, de másnap vasárnap vót, elmentünk a templomba, megúrvacsoráztunk.”¹⁹

Valamennyi megkérdezett elmondta, hogy imádkozott a lágerben. Még istentiszteletet is tartottak, úrvacsorát is osztottak. Forgon Pál református lelkész írja: „Vasárnap délelőtt. A láger udvarán, a szép zöld fűvön egy kerek, lapos kő, lágeri kendővel leterítve. Az Úr asztala, lágeri tányéron lágeri kenyér, csészében tea. Jelek ezek, melyek mulatnak testre és vérre és a vele élők türelmesebbek és engedékenyebbek, mint sok hazai testvér. Négy kátovinista, egy evangélikus, egy görög katolikus (ruszin); testvérek az Úrban, együtt sírók, együtt szenvedők, együtt reménykedők, bűnbocsánatban részesedők.”²⁰

„Vót egy református kántor-tanító kollégám, ki karácsony, húsvét és pünkösd estéjén istentiszteletet tartott. Utána a résztvevők előbb zoltárokat, majd katolikus énekeket énekeltek.”²¹

„A lágerben is tartottunk szentmisét. Hogy miként?...Például édesanyám a fogpasztát kibontotta hátul, kivezette a pasztát, kimosta és bort öntött bele, újból leragasztotta, és újból küldte el nekem. Azt nem fogták vissza az örök, odalökték nekem. Azzal miséztünk, a tubusban lévő borral... Úgy miséztünk, hogy főlhúzódtunk vasárnap délután a barakk felső részébe – őrt állítottunk persze –, és ott mondtuk a szentmisét...”²²

Megemlékeznek lágeri istentiszteletről a beregűjfaluiak is. „Még olyan szép istentiszteleteket soha nem tartottunk, mint ott...Igen, dr. Fónyi Endre ungvári főbíró vót az. Az is ott vót velünk. Református ember vót. Az olyan istentiszteleteket tartott, hogy még olyal én mondom, ritka az a pap, aki úgy tud beszélni. Úri ember vót, tanult ember vót, doktorátusa vót.”²³ „A lágerbe vót köztünk olyan, hogy

¹² Uo. 21. old.

¹³ Uo. 21. old.

¹⁴ Istenhez fohászok 42. old.

¹⁵ Uo. 24. old.

¹⁶ P. Punykó Mária: i. m. 88. old.

¹⁷ Uo. 63. old.

¹⁸ Uo. 19. old.

¹⁹ Uo. 28. old.

²⁰ Forgon Pál: Ott voltam, ahol a legszebb virágok nyílnak. Egy kárpátaljai magyar református lelkész a Gulágon. Bp., 1992. 36. old.

²¹ Élő történelem. Válogatás a meghurcolt magyarok visszaemlékezéseiből (1944–1992) Dupka György közreadásában. Ungvár-Bp., 1993. 89. old.

²² Konceptiók perék magyar elítéltejei. A sztálinizmus áldozatainak emlékkönyve (1947–1957) Dupka György közreadásában. Ungvár-Bp., 1993. 44. old.

²³ P. Punykó Mária: i. m. 34. old.

ünnepet csinált. Imádkoztunk is meg úrvacsorát is osztottunk egymás közt kis parasztkenyérből, vízzel, bor nélkül. Nem tagadtuk meg az Istent.”²⁴

Badzey Pál, a szolvyvai zárt tiszti táborban naplót vezetett. Az ő feljegyzéseit is áthatja az istenhűt, a hívő ember lelki békéje: „...Cipőm lyukas, sétálni nem mehetek. Ma talán megcsináltatom a cipőmet és akkor legalább a kápolnába le fogok jöhetni imádkozni. Holnap talán szentmise lesz az én üveg poharammal. Ma szentmise lesz. Szeretnék a Szent Gyónáshoz és a Szent Áldozáshoz járulni. Meg akarok tisztulni minden földi salaktól. ... Tegnap meggyóntam és megáldoztam, mise előtt üveg poharamat a pap leejtette, az eltört. De nem baj, akárhogy sajnálom. Csakhogy végre bűn nélkül, tiszta, könnyű vagyok. ... Délután előgeztem az imát és a Loretói litániát olvastam el azután. ... Édes kis Feleségem és drága jó Anyukám sorail az imakönyvbe lettem. Imre Antalt vasárnap megkeresztelték. Istennem, Te oly jóságos vagy, hogy adsz erőt, vezérelj egyszer már haza bennünket és engedd, hogy a Te dicsőségére és a mi (emberiség) fejlődésünkre dolgozhassunk! Amen!”²⁵

A visszaemlékezésekben, lágernaplókban különös hangsúlyt kap a karácsonyok emléke: „Sztálin még élt. Semmi reményünk se volt, hogy egyszer még hazatérünk. Zöld gally volt a karácsonyfánk. Azt álltuk körül mi, rab magyarok. Magyarok? Igen. Mert aki velünk érzett, az testvérünk volt. ... Az olasz jezsuita P. Leoni, két litván és egy galíciai, Danilo atya, Hazai János ügyvéd, Suta vagy Sata debreceni cigányprímás, Vaszil Bilják horincsevi fiatal ukrán szicsista és Böröcz Sándor evangélikus paptestvérem.

Letérdeltünk mindnyájan a kis zöld gally előtt... és én dudogva, el-elcsukló hangon imádkozni keztem: Most, most segíts meg Mária... és zokogtunk mindnyájan...tudjuk, itt már ember nem segíthet, de a Te erőd nem török meg...mutasd meg, hogy anyánk vagy. Majd elénekeltük - ő, de szívből énekeltük - a Mennyből az angyalt, a Stille Nacht-ot, a Démonjára novénát, a Pásztorok, pásztorokat...”²⁶

„Mikor eljött a karácsony, mi csináltunk karácsonyfát. Gyönyörű zöld karácsonyfa volt. Na, mandolin, meg narancs ott rengeteg termelt. Felőtöztettük mi azt szépen, díszes papírokba körülraktuk, úgy-hogy azt osztán körülállottuk, és imádkoztunk, énekeltünk, úgy, hogy a faluból a népek jöttek, körülállottak, úgy néztek befelé az ablakon.”²⁷

„Karácsony este kis fát is állítottunk, ünnepély is volt.”²⁸

„Sok karácsonyt megérttem már, de a fogságban eltöltöttre örökre emlékezni fogok. Olyan megrendítő prédikációt, amelyet 1944 szentestéjén hallottam, nem lehet elfeledni... Legfőbb mondanivalója az volt, hogy az igaz ember a bajban is megmarad annak, aki. Így történt velünk is. Az egyik fogolytársunknak egy radvánci lány volt a menyasszonya. Amikor látogatába jött, magával hozott egy kis karácsonyfát és négy száz gyertyát. Az őrt álló katona egy üveg pálinkáért átadta a szögesdrót-kerítésen a küldeményt. Közeledett az este. Szájról szájra járt a hír, hogy szentesten a lyukas tetejű kápolnában gyülekezünk. Prédikáció is lesz. Mert, amíg élünk, addig hiszünk és remélünk. Ez történt velem és sorstársaimmal is 46 évvel ezelőtt. Amikor a setében becsúfolódtunk a kápolnába és megpillantottuk a lobogó gyertyafényt, könnyezni kezdtünk. Megrendítő volt a tisztetes úr szentbeszéde. Hangja azóta is minden karácsonykor visszacseng a fülemben.”²⁹

Gönczy Pál nagydobronyi református lelkész a családjához küldött levélben számol be az idegenben, szibériai fogságban töltött tizedik karácsonyestéről. „Elmúlt a szenteste. Igen szép karácsonyfánk volt. Lakótársam igen szép karácsonyfát hozott, majdnem 2 méter magasat, s én nagyon szépen feldíszítettem. Gyertya a karácsonyfán csak nálunk volt Silinkában...”³⁰

Nagy Jenő az első fogságban töltött karácsonyestéről emlékezik meg könyvében: „Karácsony este volt, 1944 karácsonya. Kint tombolt a hóvihár. A foglyok rongyokba burkolózva próbálták megvédeni magukat a szolvyvai hegyek felől betörő hideg szélről. Egymást melegen tarták kiaszott testükkel. Most a katonák szigorúbban őrizték a lágert, mint valaha. Dupla őrség cirkált a kerítésen kívül...Közben az istálló foglyai a zord körülmények közepette elkezdték a karácsonyi énekeket el-elcsukló, alig hallható

²⁴ Uo. 50. old.

²⁵ A haláltáborból. (Badzey Pál szolvyvai lágernaplója. Ungvár-Bp., é. n. 14., 15. 16., 21. old.

²⁶ Dr. Ortutay Elemér: „...Holnap is felkel a nap” Emlékeim. Ungvár-Bp., 1993. 43. old.

²⁷ P. Pynykó Mária: i. m. 34. old.

²⁸ Badzey Pál: i. m. 27. old.

²⁹ Élő történelem. 1993. 21. old.

³⁰ Vallási Néprajz. 9. – Kárpátaljai tanulmányok. Bp., 1997. 148. old.

hangon dudorászni. Először kettesével-hármasával. Aztán egyre nagyobb tömegben, egyre nagyobb hangerővel, míg végre kialakult a béke szent ünnepének estéjén egy szívből jövő, szinte zokogó szent ének: Csendes éj, szentséges éj / A világnak álma mély. / Csak egy szeghajú gyermek felett / virraszt gondosan a szeretet... Aztán kisvártatva felhangzott a Krisztus Urunknak áldott születésén / Angyali verset mondjunk szent ünnepén...³¹

Id. Balog Sándor a Mordvin ASZSZK-beli Gulágon írt Karácsonyeste című versében Jézus gondolatát – „Én vagyok az út, az igazság és az élet” – fogalmazza újra:

<i>Karácsonyeste, vándorok, a szívetek, ha tántorog: Irány a Jézus! Vár az Úr! A megtérő megigazul!</i>	<i>Karácsonyeste bánatot Nem érez senki hányatott, Mert áldott égi béke ül A zajgó szívre szent jelül...³²</i>
---	---

A lágerversüket, visszaemlékezéseket olvasva bizonyossá válik, hogy az istenhít volt az az erő, mely által a foglyok megőrizhették emberi méltóságukat. „A hit tartotta bennünk a lelket”³³ – emlékezett vissza az ólombányában töltött évekre Horváth Ágoston római katolikus plébános. Az elembertelenedett, nem ritkán gyűlölettől terhes („a nekünk nem a munkátok kell, hanem a kínatokban akarunk gyönyörködni”)³⁴ körülmények között a hit jelentette a túlélés reményét. A foglyok számára támasz, kapaszkodó volt, ha lelkesek is voltak közöttük. Hitük, bizakodásuk, lelkirejük vigaszt nyújtott, erőt adott. Szóka János is utal erre *Egy kis feljegyzés életem történetéből* című önéletírásában: „Itt (Magadánban) találkoztam Horkay Barna tiszteletes úrral, nagyszőlősi pappal. Nagy hittel és bizalommal tartott el.”³⁵

A lágerviselt férfiak ma is istenhívők, imádkoznak, templomba járnak. A megkérdezettek – egy kivétellel – mind imádkoznak reggel, este, ma sem kéri számon Istentől akkori meghurcolásukat, szenvedésüket. „Hát az esteli imámat többször elmondom, osztán van nekem imakönyvem, mindig esténként elolvasom, reggel is elolvasom. Még oszt van bibliám három is. Aztat olvasgatom. Az esteli imám: Összeteszem két kezemet, / áldlak téged, Istenemet / Hagy e napon megtartottát, / munkámban segítöm voltát. / Adj erőt a jó munkára, / Íme most az aluvásra. / Isten engem úgy segéljen.”³⁶ „Mindén reggel, minden este imádkozok. Miatyánkot meg a Hiszekegyet szoktam mondani. Este is, reggel is.”³⁷ „Én mindig a Miatyánkot, azt elmondom mindig, este mindig az esteli imát: Hála Istennek, hogy elértem aztat, hogy ezt a napot is megőrizted felettem erőbe, egészségbe, elértem a napnak lenyugvását. Adjad, jó Atyám, Istenem – ezt én magamtul –, adjad a családomnak, gyermekemnek, unokámnak, menyeimnek, hogy az éjszakát át nyugalommal aludjunk. A holnapi napra felvirradva ébredjünk új erőbe, egészségbe, a Te szent neved részére. Amen. Ezt csak magamtul úgy elimádkozom...”³⁸

A lágerversüket, naplókát, visszaemlékezéseket olvasva leszögezhetjük, hogy a foglyotáborok lakóinak életében meghatározó szerepe volt a hitnek. Segítette a hazatérést, nem eltávolította, hanem közelebb hoztak őket Istenhez. A túlélőkkel készített beszélgetések hanganyaga mutatja, a megpróbáltatások után sem zúgolódtak, nem vádaskodtak, hazatérve hálát adtak Istennek, s egész életükben megőrizték hitüket és emberségüket.

P. Panyakó Mária

³¹ Nagy Jenő: Megaláztatásban. (A kárpátaljai magyar férfiak deportálása 1944 őszén). Ungvár-Bp., 1992. 22–23. old.

³² Id. Balog Sándor i. m. 1993. 48. old.

³³ Koncepciók perék magyar elítéltejei. A sztálinizmus áldozatainak emlékkönyve (1947–1957). Dupka György közreadásában. Bp.-Ungvár, 1993. 44. old.

³⁴ Molnár Ambrus: Gönczy Pál nagydobronyi ref. lelkész levelei Silinkából. Vallási Néprajz 9. Bp., 1997. 135. old.

³⁵ Szóka János: Egy kis feljegyzés életem történetéből. Honismeret 2001/5. 43–62. old.

³⁶ P. Panyakó Mária: i. m. 21. old.

³⁷ Uo. 26. old.

³⁸ Uo. 26. old.

Előadások, találkozók a Magyar Kultúra Alapítvány épületében és a meghívó intézményekben a múltunk külföldi emlékeit felkutató és bemutató

MAGYAR EMLÉKEKÉRT A VILÁGBAN EGYESÜLET (MEVE) rendezésében

Az előadások helyszíne: Magyar Kultúra Alapítvány, 1014 Budapest, Szentháromság tér 6. (A terem neve a programoknál jelölve)

Az előadások, egyesületi találkozók általában minden hónap első hétfőjén, 18-20 óra között kerülnek megtartásra, rövid szünettel, az ettől eltérő időpontokat, helyszíneket külön jelöljük.

OKTÓBER

12. Tabajd és Váli völgy: Művelődési Ház (a régi Református Iskola épületében) (kiállítás). A Magyar Emlékekért a Világban Közhasznú Egyesület fotódokumentációs kiállítása: „Rákóczi és kuruc emlékek Európában” címmel (helyi emlékekkel). A kiállítás október 12–24-ig látogatható.

29. Vác: Madách Művelődési Központ (kiállítás). A Magyar Emlékekért a Világban Közhasznú Egyesület fotódokumentációs kiállítása: „Rákóczi és kuruc emlékek Európában” címmel. Dobai János, a Rákóczi-család történetét bemutató kiegészítésével, a szerkesztő(k) és az Egyesület tagságának közös kiállítása. A kiállítás október 29-től november 14-ig látogatható.

NOVEMBER

3. 18.⁰⁰ MKA, Budavár terem (előadás). A védőszent Árpád-házi Szent Erzsébettől Erzsébet királynéig ... (I.) „Árpád-házi Szent Erzsébet” – képekben. Golarits István és Prokopp Mária könyvének bemutatója. Meghívott előadó: Golarits István (Zürich), a szépséges felvételek alkotója.

19.³⁰ „Erzsébet királyné néhány, kevésbé ismert emlékhelyéről”. Előadó: dr. Wallerhausen Gyula (Gödöllő), egyetemi tanár, a Sisi-emlékek kutatója. Az előadások alatt „Szent Erzsébet és az elesettek” címmel Golarits István kiállított színes képsorozata tekinthető meg, az Egyesület hasonló témájú európai felvételeivel. A helyszínen megvehető az előadók és az Egyesület témát érintő kiadványai, képeslapjai.

4. Szekszárdi Babits Mihály Művelődési Központ: „Franciaországi magyar emlékek nyomában, francia emlékhelyeknél hazánkban” címmel a Szekszárd-Bezons testvérvárosi találkozón válogatás a franciaországi magyar évad 2001. évi kiállítás-sorozatából. Messik Miklós gyűjtése; a Magyar Emlékekért a Világban Egyesület tagjának kiállítása.

16. Gödöllői Királyi Kastély (kiállítás). „Erzsébet királyné emlékezete, Sisi-emlékhelyek a világban”. A Sisi Baráti Kör és a Magyar Emlékekért a Világban Közhasznú Egyesület közös kiállításának megnyitása és megemlékező rendezvénye, a magyar népet igen kedvelő, és a nemzet által is szeretett királyné halálának 105. évfordulóján.

DECEMBER

1. 18.⁰⁰ MKA, Budavár terem (előadás). Neves magyarok emlékhelyei a nagyvilágban (I.) „Benyovszky Móric nyomában Madagaszkár szigetén”. A Magyar-Madagaszkári Benyovszky Társaság utazásának és munkásságának beszámolója filmvetítéssel. Előadó: G. Németh György, a Társaság elnöke. Házigazda: Magyar Emlékekért a Világban Egyesület.

19.³⁰ Kérdések, beszélgetés

15. 18.⁰⁰ MKA, MEVE Egyesületi terem: Az Egyesület karácsonyi és évzáró találkozója. Az elmúlt év programjainak értékelése, beszámoló a II. félév kiállításairól (képek, sajtó stb.). Évzáró: Karácsonyi percek – koccintással.

Tagságunk szeretettel várja a magyarság külföldi emlékei iránt érdeklődőket!